

Висновок. Сільське господарство України, у тому числі галузь рослинництва, в основному спрямоване на виробництво продуктів харчування. Аграрний сектор ще не повністю готовий, щоб конкурувати на глобальних ринках сировини біопального. Виникає необхідність поглибленого аналізу факторів, що зумовлюють кінцеві результати виробництва енергетичних культур, визначення шляхів використання їхніх потенційних можливостей та розробки механізмів підвищення ефективності розвитку енергетичних культур (зернових, зокрема кукурудзи на зерно, цукрових буряків) з урахуванням регіональних особливостей. Поглибленого вивчення вимагає визначення місця й ролі енергетичних культур у забезпеченні окремих складових продовольчої безпеки і народногосподарської доцільності використання їх у контексті енергетичної безпеки країни, можливості нарощування валового виробництва та шляхів підвищення економічної ефективності енергетичних культур.

Список літератури

1. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку // Інформ.-аналітич. зб. Вип. 6 / За ред. П.Т. Саблука та ін. — К.: ІАЕ УААН, 2003. — 764 с.
2. Державний комітет статистики України. Департамент статистики сільського господарства та навколишнього середовища. Рослинництво України за 2006 рік. — К.: Консультант, 2007.
3. Статистичний щорічник України за 2006 р. — К.: Консультант, 2007.
4. Народне господарство Української РСР у 1990 році: Стат. щоріч. — К.: Техніка, 1991. — 350 с.
5. ПроАгро // <http://www.proagro.com.ua>
6. Шокін А.Р., Колесник Ю.В., Шовак А.Г., Циганков С.Л. Перспективи виробництва і застосування біопалива в Україні // *Електронний журнал енергосервісної компанії «Екологіческие системы»*. — 2003. — № 5.
7. Усенко Л. Ринок біопалива / Біопаливо на експорт! Аграрний тиждень Україна. <http://www.a7d.com.ua...09.08.2007>.
8. Циков В.С. Кукурудза: технологія, гібриди, семена. — Дніпропетровск: ВАТ «В-во» «Зоря», 2003. — 295 с.

УДК 635:21.631.15

О.В. Іщенко,

здобувач,

Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана

КЛАСТЕРИЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОГО РИНКУ КАРТОПЛІ В УКРАЇНІ

У сучасному світі дедалі більшого розвитку набуває така форма інтеграції як кластер. Його безумовна перевага полягає в тому, що ця інтегрована структура створюється в межах певної території, а участь в її організації та функціонуванні беруть не лише підприємства і галузі АПК, а й інші господарські, фінансово-банківські та сервісні структури, органи державної влади, самоврядні й громадські організації.

На наше переконання, кластеризація агропромислового виробництва може забезпечити розв'язання низки гострих проблем сучасного розвитку сільського господарства. Йдеться, передусім, про підвищення товарності виробництва в особистих селянських господарствах, які продовжують домінувати у виробництві картоплі, овочів, молока, м'яса, продукції вівчарства. Кластер є тією організаційно-економічною структурою, яка сприяє вирівнюванню міжрегіональних диференціацій у дохідності та прибутковості аграрного сектору в цілому. Нарешті, кластеризація може забезпечити інвестування розвитку соціальної сфери села й сільських територій взагалі.

Світовий досвід доводить, що для будь-якого регіону (групи поселень) кластер — це інтегрована структура, яка одночасно займається проблемами виробництва та соціального розвитку. Визначальними рисами тут є:

наявність вільних інвестиційних ресурсів і потреба їх капіталізації;

можливість організації виробництва на інноваційній основі;

скорочення посередницьких ланок і спрямування виробництва на конкурентоспроможність та комерційний розрахунок;

організація виробничих зв'язків у межах кластера за принципом самофінансування та самоокупності;

ефективне регулювання товарних, ресурсних і грошових потоків;

запровадження взаємовигідної системи внутрішніх розрахунків;

здійснення системи заходів щодо соціального розвитку територій.

Звичайно, можливості кластеризації території не можна вважати загальноприйнятними. Вони залежать від галузевої структури виробництва на те-

риторії, наявності підприємства (установи, галузі), здатної взяти на себе сам процес кластеризації, і, нарешті, наявність на території (в регіоні) необхідних для інтеграційного процесу факторів (підприємства, ресурси, кадри), а також ступеня розвитку виробництва і соціальної інфраструктури.

На особливу увагу заслуговує можливість створення кластерів у такій життєвоважливій галузі сучасної економіки України як картоплярство. Передумов для формування в цій сфері кластерів чимало. Зокрема, розпорошеність виробництва картоплі по селянських дворах і низька товарність галузі. Надмірні витрати на заготівлю продукції та проблеми завантаження потужностей її переробки. Нарешті, це труднощі своєчасного забезпечення селянських господарств посадковим матеріалом, оскільки, як відомо, картопля має властивість поступово втрачати свої продовольчі якості та вироджуватися. Саме тому пропонуємо розвиток картоплепродуктового підкомплексу України здійснювати шляхом кластеризації.

Відповідно до зональної спеціалізації, ґрунтово-кліматичних умов та інтенсивності вироджування

картоплі пропонується створити в картоплярстві чотири кластерні моделі (табл. 1).

Звичайно, наші пропозиції не претендують на висвітленість відповідей щодо вирішення проблеми сучасного розвитку картоплярства. Однак, якщо стати на такий шлях розвитку, то вдасться, по-перше, надати картоплепродуктовому підкомплексові цілеспрямованого адресного розвитку, підпорядкувати галузь реальному попиту, сформувати надійну базу для становлення малого і середнього бізнесу, розв'язати проблеми регіональних потреб у продукції.

Наведені у таблиці 2 дані свідчать, що по перших трьох моделях фактичне споживання картоплі значно перевищує науково обґрунтований рівень і лише у четвертій моделі спостерігається зворотна ситуація, значні відхилення характерні також по всіх моделях між власним виробництвом картоплі (особливо по окремих областях) та її потребами за науково обґрунтованими нормами споживання.

Перша модель передбачає спеціалізацію на вирощуванні еліти та насінневого матеріалу й самозабезпечення продовольчою картоплею. В даному регіоні доцільно об'єднати зусилля Закарпатського

Таблиця 1

Кластерні моделі організації виробництва та реалізації картоплі

Моделі	Суть і призначення моделі	Ареал поширення моделі
I. Зона найменшого вироджування	Зона має найкращі умови для вирощування насінневої картоплі для інших областей України та самозабезпечення продовольчою картоплею	Гірські й передгірні райони Закарпатської та Чернівецької областей
II. Зона слабого вироджування	У цій зоні доцільно максимально сконцентрувати виробництво картоплі. Враховуючи специфіку зони тут слід розмістити переробні підприємства та потужні картоплекховища з можливістю передпродажної обробки картоплі. Виробництво картоплі доцільно зосередити в господарствах із значними площами посадки. Зона спроможна самозабезпечитись насіннєвим матеріалом	Волинська, Житомирська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська і Чернігівська області, а також північні райони Вінницької, Київської, Сумської та Хмельницької областей
III. Зона помірного вироджування	Самозабезпечення регіону продовольчою картоплею, реалізація лишків. Переробні підприємства створювати не доцільно	Полтавська і Черкаська області, південні райони Київської, Сумської, Хмельницької, Вінницької, північні райони Кіровоградської та Харківської областей
IV. Зона сильного вироджування	Самозабезпечення продовольчою картоплею, вирощування ранньої (молодої) картоплі для задоволення потреб міжрегіонального обміну. Створення оптового ринку для забезпечення картоплею промислових центрів	Запорізька, Донецька, Луганська, Одеська, Дніпропетровська, Миколаївська та Херсонська області, південні райони Кіровоградської та Харківської областей, Автономна Республіка Крим

Таблиця 2

Основні показники кластерних моделей організації виробництва та реалізації картоплі

Модель	Населення, тис. чол.	Виробництво картоплі всього, тис. тонн	Потреба в картоплі згідно з науково обґрунтованим рівнем споживання, тис. тонн	Фактичне споживання, тис. тонн у 2006 р.	Відхилення фактичного споживання від науково обґрунтованого рівня
Перша	2150,1	1011,4	266,6	353,8	87,2
Друга	18449,1	12011,5	2287,7	2899,4	611,77
Третя	6733,7	3282	835	896,9	61,7
Четверта	19331,1	3162,2	2397	2080,3	-316,7

інституту агропромислового виробництва (питання вдосконалення технології вирощування елітного насіннєвого матеріалу та інформування виробників картоплі (не тільки підприємств, а й господарств населення) про нові досягнення в галузі шляхом організації виставок, науково-практичних конференцій, публікацій в засобах масової інформації.

Виробництвом елітної картоплі тут можуть займатися спеціалізовані сільськогосподарські підприємства та господарства населення за наявності ліцензії на виробництво та реалізацію картоплі.

Державний контроль за якістю посадкового матеріалу повинна здійснювати Українська державна насіннева інспекція.

Виробниками продовольчої картоплі на даному етапі мають залишитися господарства населення, зайняті як самозабезпеченням картоплею, так і її реалізацією на ринку. Стосовно цієї категорії виробників слід зазначити, що в даному регіоні намітилися тенденції до відмови в самозабезпеченні картоплею жителів міст, які мають постійну роботу й відповідний рівень доходів, що дозволяє їм купувати продукти, у тому числі й картоплю. Ці зміни, без сумніву, в майбутньому сприятимуть підвищенню товарності виробництва картоплі й концентрації її у тих господарствах населення, які мають можливості та бажання займатися картоплярством на промисловій основі, враховуючи переваги кластеризації, що адекватне розвитку малого і середнього агробізнесу.

В досліджуваному регіоні доцільно мати сертифікаційний центр, в якому можна одержати документи, що підтвердять відповідність елітного посадкового матеріалу міжнародним стандартам. Маючи сертифікат, виробники зможуть реалізувати елітне насіння картоплі як у межах України, так і за кордон.

Враховуючи можливість виходу українського насіннєвого матеріалу на міжнародний ринок, обов'язково слід враховувати побажання споживачів тієї чи іншої країни стосовно морфологічних ознак сорту картоплі: колір шкірки та м'якуша, глибина залягання вічок, форма бульби, а також можливостей її використання як для промислової переробки, так і для приготування в домашніх умовах (смажена картопля, пюре, салати та використання в перших стравах).

У другій моделі, тобто в регіоні традиційних виробників картоплі, пропонується максимально сконцентрувати виробництво товарної картоплі, її зберігання, переробку та передреалізаційну доробку (миття, сортування, фасування). Тут необхідно відновити роботу крохмальних заводів, зосередити підприємства з виробництва картопленпродуктів і напівфабрикатів. Крім того, враховуючи останні тенденції розвитку оптової та роздрібною торгівлі плодоовочевою продукцією й картоплею, особливу увагу слід приділити створенню сучасних картоплексовищ із контрольованими умовами зберігання продукції

протягом усього періоду з урахуванням особливостей зберігання картоплі залежно від її призначення.

Сховища повинні виконувати також і функції передреалізаційної доробки картоплі. Так, після зберігання, відповідно до потреб оптових і роздрібних торговельних підприємств, продукцію слід мити, сортувати, пакувати залежно від призначення (зокрема, для підприємств громадського харчування, закладів освіти, охорони здоров'я, а також державних установ) доцільна упаковка по 20 кг, для реалізації в мережі супермаркетів краще фасувати по 1, 2, 3, 5, 10 кг з обов'язковим маркуванням, де вказується виробник (торгова марка), вага, поживність (ккал), вміст крохмалю й особливі характеристики сорту (для варіння, смаження, салатів, дієтичного або дитячого харчування та ін.). Особливу увагу слід приділити також створенню бренду. Враховуючи досвід Росії та інших країн світу, можна констатувати, що картопля, яка має власний бренд, реалізується краще, ніж та, яка не має впізнаваного логотипу.

Характерною особливістю даної моделі є єдиний поки що в Україні сучасний, реально діючий потужний оптовий ринок сільськогосподарської продукції «Шувар», що розташований у м. Львів. Враховуючи специфіку діяльності оптових ринків сільськогосподарської продукції, доцільно створювати ринок у радіусі 150–200 км. На перспективу на його основі можна створити Регіональний аграрний центр. Другий великий оптовий ринок сільськогосподарської продукції доцільно організувати в Київській області, проект якого вже розробляється, і, можливо, ринок з'явиться на межі Васильківського та Білоцерківського районів. Це має бути високотехнологічне підприємство з розвинутою логістикою, де можна було б зберігати й реалізувати продукцію як у замороженому вигляді, так і у свіжому.

В Київській області територіально розміщений Інститут картоплярства УААН – головна наукова установа з проблем картоплярства, яка координує дослідження вітчизняних науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів з цього питання.

Основними напрямками його діяльності є створення нових високопродуктивних конкурентоспроможних сортів картоплі комерційної та спеціальної спрямованості з комплексом господарсько-цінних ознак; виробництво й постачання високоякісного елітного матеріалу картоплі сортів селекції інституту; розробка та удосконалення технологій: відтворення насіннєвого матеріалу перспективних і рекомендованих до виробництва сортів; прискореного розмноження оригінальних сортів; вирощування насіннєвої та продовольчої картоплі; консультаційні та маркетингові послуги. Таким чином, ця модель має вагомий науковий потенціал, а зона є сприятливою для вирощування насіннєвої картоплі, що підтверджує доцільність зосередження в ній переважно ви-

робництва продовольчої картоплі та вирощування посадкового матеріалу для власних потреб і забезпечення ним інших регіонів.

Виробництвом товарної картоплі тут мають займатися господарства, які можуть забезпечити дотримання сучасних технологій вирощування цієї культури й рівень урожайності не менше 200 ц/га. Урожайність нижче заданого рівня робить картоплярство в даній зоні не ефективним. Слід скористатися досвідом сусідів – Росії та Білорусі, які вважають картоплярство на площі менше 200 га також неефективним.

Третя кластерна модель – це зона помірною вироджування картоплі. Умови тут досить сприятливі для ведення галузі, але водночас картопля швидко уражується хворобами, тому сортооновлення та сортозаміну доцільно проводити через 3–5 років.

Області, які потрапили в третю модель, спроможні повністю забезпечити власні потреби в картоплі та частину виробленої продукції продавати. Проте переробні підприємства й насінництво картоплі розміщувати тут недоцільно.

Четверта модель характеризується сильним вироджуванням картоплі, а тому має бути орієнтована лише на самозабезпечення продовольчою картоплею. Крім того, в Херсонській, Миколаївській, Одеській областях та АР Крим є умови вирощувати двоврожайну картоплю, тобто на півдні України можна вирощувати ранню (молоду) картоплю й реалізувати в інші регіони. Враховуючи, що Одеса є центром торгівлі не тільки для південних областей, а й для України в цілому, доцільно створити тут Регіональний аграрний центр.

В дану модель потрапили найбільші промислові центри, концентрація міського населення в яких значно перевищує середній показник по Україні. Отже, потрібно подбати про забезпечення жителів цих міст картоплею, як і іншою сільськогосподарською продукцією. Створений тут оптовий продовольчий ринок має бути орієнтований на місцевого споживача та виробника з інших регіонів.

Кожна з означених моделей повинна мати тісні зв'язки з Інститутом картоплярства й іншими науковими установами, що працюють в даній галузі. Між кластерами також мають існувати відносини з приводу міжрегіональних обмінів посадковим матеріалом і продовольчою картоплею.

Організаційно-економічні зв'язки між підприємствами в кластерних моделях слід будувати на основі інтеграції виробників картоплі, переробних підприємств, виробників насінневого матеріалу з підприємствами, які мають необхідні фінансові ресурси.

Враховуючи, що картопля (за дотримання технологій) є високорентабельною культурою, вкладати кошти в розвиток галузі можуть і підприємства, не пов'язані з сільським господарством.

На практиці це може виглядати так:

1) інвестор вкладає кошти у виведення сорту з певними вкрай необхідними споживачеві ознаками. Після створення такого сорту інвестор отримує прибуток від реалізації конкурентоспроможного насінневого матеріалу;

2) інвестором (і інтегратором) є переробне підприємство. Воно зацікавлене в одержанні високоякісної сировини, а для цього потрібно створити умови виробників. На договірних засадах переробне підприємство під майбутній урожай може забезпечувати виробника посадковим матеріалом необхідних сортів, добривами, засобами захисту рослин, а також надавати інформацію стосовно технології вирощування. Після одержання врожаю виробник повинен обов'язково виконати умови договору. Така співпраця є взаємовигідною. Виробник отримує необхідні ресурси, переробне підприємство – гарантовану сировину;

3) оптовий ринок, агроторгові дома також можуть виступати інвесторами, забезпечуючи виробників необхідними ресурсами, отримуючи натомість партію однорідної продукції належної якості, яку за певних умов можна реалізувати й на зовнішньому ринку.

Висновки. Щоб запобігти подальшому розпорощенню картоплярства, варто перейти до створення в картоплепродуктовому підкомплексі кластерів.

Запровадження принципів кластеризації в картоплепродуктовому підкомплексі найдоцільніше на регіональному рівні у тих регіонах, де висока частка міського населення та висока концентрація промисловості (східні та південні області України). Сама природа кластерів ґрунтується на збереженні переваг сільськогосподарської спеціалізації, поєднанні аграрної, переробної та харчової сфер і, що найголовніше, кластери в ринковому середовищі є конкурентоздатною організаційно-виробничою формою територіального характеру, що базується на різних рівнях локалізації.

В нашому розумінні кластер може складатись не лише із галузей картоплепродуктового підкомплексу, а й інших сфер діяльності, які не пов'язані з агропромисловим виробництвом безпосередньо. Саме кластерна форма інтеграції дає можливість об'єднати зусилля роздрібних виробників картоплі (і навіть за межами регіону), за рахунок інвестиційно-інноваційної діяльності відродити великотоварне виробництво картоплі, запровадити конкурентно-кооперативні взаємодії щодо виробництва та просування на ринок продукції картоплепродуктового підкомплексу.